

CUMHURİYETİMİZİN 100. YILINDA KURULUŞTAN BUGÜNE VERGİSEL GELİŞMELER

Beyza Totur

SMMM, Türkiye, email: beyza_krbtn@hotmail.com

Cumhuriyetimizin ilan edilmesi ile birlikte, en fazla yapılan düzenlemeler ve çıkarılan kanunlar arasında vergi ve vergilendirme uygulamaları bulunmaktadır. Savaşta yeni çıkmış, her alanda kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesi veren, ekonomik olanakları sınırlı olan Cumhuriyetimiz, öteden beri uygulanan bazı vergileri kaldırmıştır. Yol vergisi, Hayvanlar vergisi (Ağnam), İktisadi buhran vergisi (muvazene) gibi ek vergiler konulmuştur. Kaldırılan vergiler arasında en önemlisi aşar vergisidir.

(Aşar vergisi (Öşür))

Köylülerin ürettikleri tarım ürünleri için %10 oranında alınan vergi idi. Osmanlı devletinin temel gelir kalemini oluşturan vergi, arazi para ile sulanıyorsa yirmide bir oranında verilmekte idi.

Osmanlılarda Aşar uzun yıllar varlığını devam ettirmiştir. Kaynağını şer'i hükümlere dayandıran ve Kur'an'da geçtiğini ifade eden çalışmalar olduğu gibi (Asker & Yıldız, 2014: 179) Tevrat'ta da Aşar uygulamasından bahsedildiği görülmektedir (Tevrat, 27/30-32. Ayet). Aşar, toprak mahsulleri üzerinden % 10 oranında alınan bir vergi türüdür. Öşür kelime manası olarak onda bir anlamını ifade etse de % 10'luk vergi oranı Cumhuriyetin Erken Döneminde Vergi Uygulamaları her uygulamada geçerli değildi. Geçmiş uygulamalarda bazı zirai ürünler üzerinden % 10'un aşığınsında bazı ürünler içinse % 10'un üzerinde bir oranın uygulandığı görülmüştür. Mesela, Rumeli'de 1/8 olan oran, Basra ve Halep'te 1/3 ile 1/2 arasında değişiyordu. (Palamut, 1987: 70).

İlk olarak 17 Şubat 1923 tarihinde gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde Aşar Vergisi'nin kaldırılması yönünde karar alınmıştır. Alınan bu kararın ardından Aşar Vergisi 2 yıllık bir süre daha uygulanmaya devam etmiştir. Resmi olarak tamamen kaldırılması 1925 yılını bulmuştur.

İlk uygulamaya konulan vergilere baktığımızda bazı sorunlar ile de karşılaşmıştır. Bu vergileri biraz incelediğimizde durumu daha net görmekteyiz.

Citation/Atf: TOTUR B. (2023). CUMHURİYETİMİZİN 100. YILINDA KURULUŞTAN BUGÜNE VERGİSEL GELİŞMELER. İZMİR SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER DAYANIŞMA DERGİSİ. 133(6): 113-123

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Beyza Totur
E-mail: beyza_krbtn@hotmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Yol vergisi,

Her dönem değişen hane başına düşen rakamsal bir borcu ifade ediyordu ve mükellefiyetin parasal olarak ödenememesi ya da ödemedi kaçınılması halinde, bedensel olarak yol işlerinde en az 3-4 gün çalışmayı gerektiren bir yükümlülük idi.

19 Ocak 1925 tarihinde 23 madden oluşan 542 sayılı yol muafiyeti kanuna göre, 18-60 yaş arası her erkek yol vergisine tabidir. Vergi bedenen ve bizzat çalışmak istemeyenler tarafından nakdi olarak ödeniyordu. Ancak maluliyeti sabit olan fakirlerle hayatta beş çocuğu olanlar, öğrenciler, silahlı ordu ve Jandarma, tarım da çalışanlar yol vergisinden muaftı.

Vergi mükellefleri tarafından bedenen veya nakden yerine getirilen bir yükümlülüktü. Yol vergisi, vatandaşların gelir düzeyine bakılmaksızın, her vatandaştan eşit miktarda alınmıştır. Yol vergisinin bu özelliği, verginin tahsil edilmesinde önemli problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Yol Vergisi, değişik sebeplerden dolayı her dönemde kamuoyunun tepkisini çekse de Demokrat Parti Dönemi'ne kadar uygulamada kalmıştır. Hükümetler yapılan eleştiriler karşısında yol vergisi kanununda zaman zaman yeni düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. Bu düzenlemelerde kamu yararı ve vatandaşın tepkisi dikkate alınmıştır. Yol Vergisi uygulaması yol giderlerinin karşılanması için başka vergilerin içinde buna pay ayrılması devam etmiştir

Bu konuda kaynaklarda Manisa valiliği ile yazışma kaynakları değerli bir örnektir.

(KAYNAK Gülben MAT)

Nafia Vekâleti 1932 yılında yol vergisinden daha iyi bir şekilde yararlanılması amacıyla 29 maddelik bir muhtıra hazırlamıştır. Bu muhtıraya göre; Türkiye'de bulunan şoselerin durumu şöyle özetlenmiştir: 7.674 + 686 Muntazam Şose 7.626 + 403 Tamire muhtaç şose 4.699 + 499 İmalat-ı sınıaiye si yapılmış tesviye-i türabiye 5.624 + 068 İmalat-ı sınıaiye si yapılmamış tesviye-i türabiye 8.687 + 515 Ham araba yolu 34.312 + 171. Muhtıra-

da verilen rakamlar belirtildiği gibidir. Ancak toplamada ilk sayı 34.310'na ikincisi de 2.171'e karşılık gelmektedir. Burada bir hata olduğu görülmektedir. Vilayetlerin 1931 yılı bütçelerine göre yol vergisiyle mükellef olanların toplamı: 50 BCA, 030.10.155.90.9/159.51 BCA, 030.10.155.90.9/159/42. Cumhuriyet Döneminde Uygulanan Yol Vergisi: Manisa Örneği 327 1.409.200 ü Nakden 774.375 i Bedenen Olmak üzere 2.183.575 Kişiden ibaret ti. Vilayetlerin 1932 yılı bütçelerine göre yol vergisi ile mükellef olanların toplamı: 1.479.161 i Nakden 732.543 ü Bedenen, ceman 2.211.704 Kişiden ibarettir. 1931 yılı bütçesine göre Umum Vilayetlerin yol parası tutarı: 7.584.180 nakden, 4.196.771 bedeni hizmetin nakitle ifadesi 11.780.951 Liradan ibarettir. Bütçelerde Vilayet Genel Meclislerince hesaplanan ödeneğin ancak %70'nin tahsil edilebildiği belirtilmektedir. Bütün Vilayetlerin 1931 yılında yol, köprü inşa ve tamirine ayırdıkları para 2.486.347 lira iken 1932 yılında ise yol, köprü inşa ve tamirine 2.217.051 lira ayrılmıştır. Bu rakamların bütçelere ayrılan kısımlarıdır. Bunların yıllar içinde bizzat harcama oranları 1927, 1928 ve 1929 yıllarındaki harcamalara göre ancak %60 oranındadır. İstihdam edilen ameleden yeterli biçimde yararlanılmadığı ifade edilmiştir. Çünkü amelenin işe gelmesi düzenlenememekte, yol olan yerde amele, amele olan yerde ise genelde iş bulunmamaktadır. Bu da birçok şikâyet ve suiistimal e neden olmuştur. Çalışma zamanının boşa harcanacağı görülmektedir. Bayındırlık işlerinin yıllık masrafı iki milyondan fazla tutmaktadır. Buna karşılık fen memurları, hizmetli ve diğer görevliler için genel ve özel bütçelerden ayrılan oranın yıllığı iki milyondan fazladır.⁵² Bu veriler verginin giderleri karşılamadığını ya da birbirini sıfırladığını 52 BCA, 030.10.155.90.9/159/42. Gülben Mat 328 göstermektedir. Yol parası adı altında toplanan verginin küçük bir kısmı yol yapımına ayrılmakta, geri kalanı altmış üç ilde farklı alanlara harcanmaktadır. Bu da verginin amacına uygun kullanılmadığını, verginin toplanması için çalışanlara, görevlilere daha çok harcama yapıldığını göstermektedir. Vilayetlerin yol yapımına ayıracakları

para miktarının, harcama kalemleri çok olduğundan zamanla azalacağı ve bayındırlık çalışmalarının, ameleleri bir yerden diğer yere taşımaktan öteye gidemeyeceği ifade edilmiştir. Madde 12; Otomobil, kamyon vb. araçların yapılan şoseleri bozduğu, yolların Avrupa'da olduğu gibi daha kaliteli yapılması gerektiği hatta Genelkurmay Başkanlığı'nın da bunu istediği üzerinde durulmuştur (Madde 13). Hatta şose inşasının masraflı olacağı buna karşın şoselerin daha dayanıklı olup, tamir masrafını azaltacağı belirtilmiştir. Her ilde fen memurları ve amele-i mükellefinin olduğu, yol yapımına belli bir ödenek ayrıldığı, ancak yol faaliyetinin çok yavaş ilerlediği, bu çalışma sistemiyle otuz dört bin kilometreden fazla yapılması gereken yolların, ihtiyacı karşılamayacağı üzerinde durulmuştur. Mahalli İdarelerin, maaşları verilen fen memurlarının harcırahlarını bile ödeyemedikleri dile getirilmiştir (Madde 16). Vilayetlerin vekâlet hisseleri %15'e indirildiği halde düzenli olarak bunu merkeze gönderemedikleri ve merkezin de gelirlerin azlığından dolayı esaslı işlere başlamadığı ifade edilmiştir. 63 vilayette %50 ve %15'ten vekâlet hissesi olarak tahsil edilmeyen 2.129.267 lira borç bulunmaktadır (Madde 18). Vilayetler vekâlet hissesi olarak bu parayı tahsil etmişler ancak kanun hükümlerine rağmen Bakanlığa göndermeyip başka yerlere harcamışlardır. Nafia Vekâleti toplanan paraların büyük nehirler üzerinde ondan fazla köprü yapacak miktarda olduğunu açıklamıştır (Madde 18). Nafia Vekili, yol yapımının çıkmaza girdiğini, yolların Demiryolları ve Su İşleri gibi merkezleştirilirse düzeleceği kanısında olduğunu belirtmiştir (Madde 19). 1930'lu yıllarda genel bütçeden şoselere önemli bir pay ayrılamayacağından merkezde toplanacak yol ödeneklerinin, bugünkü yol vergisini oluşturması zorunluluğu üzerinde durulmuştur (Madde 20). 1932 yılında vilayetlerin genelinde toplam 2.211.704 mükelleften; 1.479.161 kişi yükümlülüğünü nakden yerine getirmiş, 732.543 kişi de bedenen bu vergiyi ödemiştir. 54 Muhtıra Nafia Vekâletinin şu önerisi dikkat çekicidir: Bedeni mükellefler ve onların işleri vilayetlere bırakılarak, 1.479.161 kişi-

nin 53 BCA, 030.10.155.90.9/159/42. 54 BCA, 030.10.155.90.9/159. Cumhuriyet Döneminde Uygulanan Yol Vergisi: Manisa Örneği 329 yükümlülüklerinin nakit tutarı 7.988.655 liranın her yıl Bakanlık emrine alınması sağlanır, bu paraya karşılık yüz milyon liralık bir borçlanma yapılır ya da bir inşaat şirketine uzun vadeli ödemelerle bir milyonluk iş verilirse çok kısa bir zamanda ülkemizin on bin kilometre uzunluğunda bir şose ağına kavuşacağı belirtilmiştir. 1932 yılında Türkiye'nin otuz bin kilometrelik yol yapımına ihtiyaç duyduğu ve ilk başta on bin kilometrelik yol yapımının ülkemiz için ne kadar önemli olduğu ifade edilmiştir (Madde 22). Bazı yatırımların yıllık yol vergisini teminat göstererek yapılmasının, birçok şehirde işlerin açılması, halkın refah ve gelir düzeyinin artması açısından ne derece önemli olduğu üzerinde durulmuştur (Madde 23). Yükümlülüklerini bedenen ödeyenler, nakit vermek zorunda bırakılmamış, bu durum beklentinin aksine hoşnutsuzluğa neden olmamıştır. Bunun yerine mükelleflere, vilayetlerde ufak tefek bazı işler yaparak, yükümlülüklerini yerine getirme imkânı sağlanmıştır. Bunun yanı sıra halka yeni bir vergi yüklenmeyeceği de belirtilmiştir. Vilayetlerin yol parasından, nafia işleri dışında harcadıkları miktar, 1931 yılında 2.566.505 ve 1932 yılında da 3.402.109 liradır. Yol parasının, mükellef amele haricinde geri kalanı tamamı ile Bakanlık bütçesine alındığında, özel bütçelerde belirtilen miktar kadar açık meydana gelecektir. İl Özel İdarelerinin israf halinde olduğu, sıkı tasarruf tedbirleriyle bu israfın önüne geçileceği ileri sürülmüştür. Belediyelerin imar faaliyetlerinin çok dağınık olduğu, İbrahim Tali Bey'in de bu konuda şikâyetçi olduğu dile getirilmiştir. Belediyelerin imar faaliyetlerini Nafia Vekâleti tarafından verilecek talimatlara uygun olarak yapması, fen memurlarının da Bakanlık tarafından tayin edilmesi isteminde oldukları belirtilmiştir. Nafia Vekili de merkezde özel bir müdürlüğün oluşturulması şartıyla bunun yararlı olacağı görüşünü beyan etmiştir. 56 Ayrıca bedenen mükellefi yetin birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de uygulamadan kaldırılması gerekliliği üzerinde durulmuş-

tur (Madde 28). Ülkemizin içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurularak, elverişli, ekonomiye uygun, geniş kapsamlı bir yol yapım programının oluşturulması gereklidir. Programın kanun çerçevesinde uygulanmasıyla her yıl daha uzun şoselerin yapılacağı vurgulanmıştır (Madde 29).

II. Dünya Savaşı yıllarında verginin iki kat artırılması halkın ödeme gücünü oldukça zorlamıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte yol vergisine ilişkin tepkiler muhalefetin desteğiyle daha da yükselmiştir. Demokrat Parti iktidarının kurulmasının ardından 1952 yılında kaldırılmıştır.

Hayvanlar vergisi (Ağnam vergisi)

Ağnam resmi, belirli düzenlemelerle Tanzimat'tan sonra da toplandı. 18 Nisan 1840 tarihli bir nizamnamenin üçüncü maddesine göre, aynı olarak ağnam alınma usulü terkedildi ve bu vergiye çeşitli isimlerle eklenen ek resimler de kaldırıldı. 1920 yılında TBMM tarafından tekrar oylanarak kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden vergilerden biri ağnam resmidir. 1924 yılında Ağnam Vergisi adı Sayım Kanunu olarak değiştirilmiştir. Daha sonra bu kanunun ismi Hayvanlar Vergisi olmuştur.

Devletin vergi gelirleri içerisinde büyük paya sahip Ağnam vergisi II. Dünya Savaşı yıllarında verginin iki kat artırılması halkın ödeme gücünü oldukça zorlamıştır. Bazı nedenlerle hayvan vergisini ödeyemeyen vatandaşların, vergi borçları devlet tarafından tecil edilmiştir. Hayvanlarını vergiden kaçırarak vatandaşlar da vergilerini cezalı olarak ödemişlerdir.

Hayvanlar vergisi 1955 yılına kadar, devletin gelirler bütçesinde % 7,2 ile % 1.1 arasında değişen oranlarda iken, 1956 yılından itibaren bu oran % 1'den aşağıya düşmeye başlamış ve 1961 yılında % 0.4 olmuştur.

Hayvan Vergisi Kanunu, 06.07.1931 tarihinde kabul edilerek, 15.07.1931 tarih ve 1839 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun 29 madde ve 2

geçici maddeden oluşmuştur. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan, davar, deve, sığır ve manda, at, iğdiş, kısrağ, katır, eşek ve domuzlar vergiye tabi kabul edilince herhangi bir farklılık koymadan tüm hayvanların vergilendirildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca alınacak vergi miktarının da hayvanın mahiyeti ve fonksiyonuna göre değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Vergi miktarı; Hayvan başına koyun ve kıl keçisinden 60 kuruş, tiftik keçisinden 40 kuruş, deveden 200 kuruş, mandadan 150 kuruş, sığırdan 100 kuruş; at, kısrağ, iğdiş ve katırdan 125 kuruş, eşekten 50 kuruş ve domuzdan 350 kuruş olarak belirlenmiştir. Bunun da nispeten adil bir uygulama olduğu belirtilebilir (Resmi Gazete: Hayvan Vergisi Kanunu). Ayrıca vergi matrahının nasıl belirleneceği ve vergilendirilme ile ilgili tüm hükümlerin açıkça kanunda yer alması kesinlik ilkesine uygun bir verginin konulduğunu ortaya koymaktadır. Hayvan Vergisi Kanunu gereğince vergiden muaf tutulan çeşitli hayvanlar yer almaktadır. Özellikle tarım toplumu olması ve devletin kuruluşunun ilk dönemleri olması, çiftçinin kazancının korunması ve hayvan ırklarının varlığını sürdürmeleri için çeşitli yaş aralığında yer alan hayvanlar bu Vergi Kanunu'nun kapsamı dışında tutulmuşlardır. Verginin tarhi hayvan sahiplerinin beyanına göre yapılmaktadır. Bu durumun vergi uyum düzeyinin artırılmasına katkı sağladığı düşünülebilmektedir. Bu kanun kapsamında vergi beyanının zamanında yapılmaması nedeniyle ortaya çıkacak olan zararların tazmininde nasıl bir yol izleneceği de belirtilmiştir. Buna göre; her bölge için o bölgede yapılan yoklama müddeti içerisinde kayıt yapılmamış ise, daha sonra kayıtlı olmadıkları anlaşılan hayvanlar kaçak sayılacak ve beş katı vergiye tabi tutulacaklardır. Hayvanlar Vergisi Kanunu, 31 Aralık 1960 tarih ve 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 124. maddesine göre, 1 Ocak 1962 tarihinden itibaren yürürlükten tamamen kaldırılmıştır.

İktisadi buhran vergisi (muvazene vergisi)

Geniş çaplı kitlesel muhalefetin yeni kuru-

lan rejimin varlığına yönelik büyük bir tehdit oluşturmasının önüne geçmek için bir tedbir olarak düşünülen Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması 1929 Dünya ekonomik Buhranının Türkiye açısından yol açtığı sonuçlar arasında sayılmalıdır.

1929 Ekonomik bunalımı, diğer adıyla büyük depresyon olan, 24 Ekim 1929 tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan ve kısa sürede gelişmiş ülkeleri de kapsayan, ekonomik sonuçları öncelikli olacak şekilde toplumsal ve siyasal sonuçları ile dünyanın karşılaştığı ilk büyük ekonomik kriz ülkemizi de etkilemiş ve 30,11,1931 tarihinde 1890 sayılı kanunla uygulanmaya başlanmıştır

1932 yılında Muvazene Vergisi adıyla kabul edilen 1980 sayılı kanun ile her türlü ücret ve benzeri ödemelere, Kazanç ve İktisadî Buhran Vergileri çıkartıldıktan sonra % 10 oranında bir ek yüküm getirilmiştir.

Kanun 13 maddeden oluşmuştur. Kanunun 1. Maddesinde verginin konusu ve vergi mükelleflerinin kimler olduğu anlatılmıştır. Verginin uygulanma gayesi, iktisadi buhranın ülkemizdeki etkilerini hafifletmek olarak belirtilmiş ve ticaret ve sanat sektörüne oranla daha iyi durumda olduğu düşünülen hizmetli istihkaklarının vergilendirilmesi için uygulanacağı ifade edilmiştir (30 Kasım Resmi Gazete). Verginin geçici olduğundan Kazanç vergisine tabi ticaret ve sanat erbaplarına uygulanmayacağı belirtilmiştir (Varcan, 1987: 51). Kanunun 3. Maddesinde vergi matrahı ve oran yapısı anlatılmıştır. Buna göre vergide oran yapısı şu şekildedir; 150 liraya kadar %10 151 liradan 350 liraya kadar %12 351 liradan 600 liraya kadar %16 600 liradan yukarıya kadar %24 Vergide oran yapısına bakıldığında dilim usulü artan oranlı bir yapının benimsendiği görülmektedir. Etkinlik açısından bakıldığında vergilendirmede istisna ve muafiyetlerin mevcudiyeti vergi etkinliğini azaltırken dilim usulü artan oranlı bir yapının benimsenmiş olunmasından dolayı adil bir vergi olduğu söylenebilmektedir. Verginin mükellefleri arasındaki dağılıma bakıldığında ücretliler üzerinde ek bir yük getirdiği gö-

rülmektedir. Ücretliler üzerindeki bu yükün hafifletilmesi amacıyla 1932 bina vergisine bir madde eklenerek bina vergisi mükelleflerine buhran vergisi zammı yapılmıştır. 1934 yılında ticaret erbabının da bu vergiye tabi edilmesiyle ücretlilerin vergi yükünde nisbi bir azalma ortaya çıkmıştır. Ancak 1938 yılına gelindiğinde vergi yükünün % 84,5'lik kısmının halen ücretliler tarafından karşılandığı görülmektedir. İktisadi Buhran Vergisi Kanunu düzenlenirken ve yayımlandığında geçici olacağı ifade edilmesine rağmen, uygulamada kolaylık sağlanması ve hasılat miktarının fazla olması nedeniyle uzun yıllar yürürlükte kalmayı başarmıştır (Duru, 1981: 268). 1951 yılı mali bütçe yılı başında vergi yürürlükten kaldırılmıştır

BEKARLIK VERGİSİ

İlk yıllarda uygulamaya alınmak istense de kanun taslağı halinde kalan bir diğer vergi türü de bekarlık vergisidir. Bu kanun taslak halinde kalarak uygulanmamıştır. Her ne kadar uygulanmasa da bu taslağı da biraz inceleyerek,

Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin ciddi manada kaynağa ihtiyacı bulunmaktaydı. Ayrıca devletin nüfusunun da yeterli düzeyde olmamasından dolayı nüfusun artırılması da hedeflenmekteydi. Bu verginin hem taslak halinde sunulmasının hem de uygulamaya geçirilmemesinin çeşitli nedenleri vardır. Evlilik ile ilgili tartışmalar Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından önceki döneme kadar dayanmaktadır. Evlilik tartışmalarından yola çıkarak aile ve nüfus politikaları doğrultusunda nüfusun artırılması amacıyla bekarların evliliğe teşvik edilmesi ve bu kapsamda bekarlardan vergi alınması konusunda ilk kanun teklifi 1920 yılında verilmiştir (Özer, 2013: 173). Kanun teklifinin bazı maddeleri şu şekildedir; Evlilik yaşı başlangıcı 18 olarak kabul edilmiş ve 25 yaşına gelmiş olup evlenmeyenlerin evlenme zorunluluğu getirilmiştir. Evli olduğu halde eşini yanına getirmeleri mümkün olmayanların görev yaptıkları yerde evlenme zorunluluğu bulunmakta ve görev bittiğinde iki eşinde aynı yerde bulunma zorunlu-

luğu bulunmaktadır. 25 yaşını doldurmasına rağmen; askerlik, sağlık ve mahkumiyet nedeniyle evlenmeyenlerden yıllık gelirlerinin dörtte birinin tahsil edileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu kişiler kamu hizmetinde görev alamayacakları gibi seçimle işbaşına da gelemeyecekler, görevleri varsa da istifa edilmiş sayılacaklardır. Belirtilen yaş sınırları içerisinde evlenenler 1,5 sene askerlik yaparken bu sınırlardan sonra evlenenler 3 sene askerlik yapmak zorunda kalacaklardır. 18 yaş ve 25 yaş arası yaşta evlenenler çiftçi ise ve herhangi bir gelirleri yoksa 100 dönümden 300 dönüme kadar bedelsiz arazi verilmesi öngörülmüştür. Sanat ve ticaret erbabı iseler de 3 sene faizsiz 50 lira ile 100 lira arası kredi verilmesi öngörülmüştür. 50 yaşını dolduranlar bu kanun kapsamı dışında tutulmuşlardır (Özer, 2013: 177). Nüfusu artırmanın tek yolu zorunlu evliliğe teşvik olmadığı düşünüldüğünden kanun teklifi yasalaşmamıştı. O dönem yapılan uygulamaya göre bir kanun teklifi reddedilirse ya da iade edilirse aynı konuda aynı yasama yılı içerisinde benzer bir teklif yapılamamaktaydı. Yeni yılın başlaması ile benzer teklifler yapılabilmekteydi. Nitekim o şekilde bir girişimde de bulunulmuş, bu konuda ikinci kanun teklifi de 1921 yılında verilmiştir (Semiz, 2010: 439). Bu kanun teklifin gerekçesi, savaş ve çeşitli hastalıklardan dolayı Anadolu'da nüfusun sürekli azalmasının önüne geçmek olduğu belirtilmiştir. Sonraki teklif maddeleri de 1920 yılında sunulan kanun teklifi ile benzerlik göstermekteydi. Sonrasında 1929 yılında ekonomik buhranın etkilerinin azaltılması amacıyla benzer bir kanun teklifi daha sunulmuştur. Teklifte 20-35 yaşları arasında olup resmî bir daireden maaş alan tüm bekâr kadınlar, ödedikleri verginin bir misli bekârlık vergisi olarak vermelerini ve bu şekilde elde edilecek gelirin fazla çocuk sahibi olan ailelere verilmesini öngörüyordu (Semiz, 2010: 441). Ancak tüm bekarlık vergisi uygulama girişimleri sonuçsuz kalmış ve hiçbir şekilde Bekarlık vergisi ile ilgili kanunlar yürürlüğe girmemiştir. Bunda birçok neden etkili olmuştur. Öncelikle evliliğin teşvik edilmesinin zorlayıcı yollarla mümkün olup olmayacağı

konusundaki tartışmalar vergi uygulaması önünde engel oluşturmuştur. Ayrıca toplum üzerindeki vergi yükü zaten fazla iken böyle bir konuda da vergi alınmasının ciddi bir toplumsal tepkiye neden olacağı düşünülmekteydi. Bununla birlikte aynı mükelleften birden fazla vergi alınmasının vergi uyumsuzluğuna yol açıp üretimi durdurabileceği de Cumhuriyetin Erken Döneminde Vergi Uygulamaları 546 düşünülmekteydi. Dolayısıyla bekarlık vergisi uygulama girişimlerinin sadece kanun taslağı aşamasında kalmıştır,

Yukarıda belirtilen vergilendirmeler dikkate alındığında, 1929 buhranı ve 1933 sanayi planı ile vergi politikalarında yeni uygulamalar gündeme gelmiştir. 1929 buhranı ile tarımsal fiyatların düşmesi tarım gelirlerini etkilemiş, GSM oranında düşme yaşanmıştır. Tarım gelirlerindeki düşüş köy, tarımsal yerleşkelerdeki gelir ve dolayısı ile vergi gelirlerindeki düşüş nedeniyle şehirlerde yaşayan kentliler üzerinden vergi alınması yoluyla vergi gelirleri arttırılmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde özellikle hizmetli (bordro) vergileri ön plana çıkmış, 1931'de sadece ücretli ve maaşları kapsayan geçici olarak iktisadi Buhran Vergisi konmuş; ancak buhranın etkilerinin uzun sürmesi ve adalet amacı nedeniyle 1932'de vergiye zam yapılırken 1934'de verginin kapsamı, kazanç vergisi mükelleflerini de içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu vergiye ek olarak yine hizmetlilere yönelik olarak, 1932'de Muvazene Vergisi, 1936'da ise Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi konulmuştur.

Kazanç Vergisi 1934'de yeniden düzenlenmiştir: Buna göre stopaj usulü yaygınlaştırılmış ve bütün hizmetliler, müteahhitler ve serbest meslek erbabına yapılan ödemeler, ödeme sırasında vergilendirilmiştir. Vergi oranlarında önemli bir değişiklik yapamayan bu vergiye 1935'de ek bir kanunla asgari mükellefiyet esası getirilmiş; böylece beyanname sizler aleyhine olan adaletsizlik giderilmeye çalışılmıştır.

Bütçe gelirlerinde önemli düşmeler görülen 1931'de Muamele Vergisinde de önemli de-

ğişiklikler yapılmıştır: Motor gücüne bakılmaksızın sanayi kuruluşlarının on bin liralık cironun üstündeki muameleleri vergiye tabi tutuluyor, beş beygire kadar motor gücüne sahip küçük kuruluşlar muaf tutuluyordu. Ancak gelir sıkıntısı nedeniyle, 1934'de motor gücü kullanıp kullanmadığına bakılmaksızın bütün muameleleri vergiye tabi tutulmuştur.

Yine 1931'de Musakkafat vergisinin yarattığı sorunları gidermek üzere Bina Vergisi ve Arazi Vergisi Kanunları çıkarılmış, Veraset ve intikal Vergisinde de değişiklikler yapılmıştır. Bu dönem de ayrıca bazı (şeker, akaryakıt, elektrik, bina, kibrit gibi) malların üzerine de özel tüketim vergileri konmuştur.

1929 Dünya Bunalımının bunun üzerindeki etkisi konusunda şunlar söylenebilir: 1925-29 döneminde cari fiyatlarla GSMH % 35,7 artarken, bütçe gelirleri % 31.5 artmıştır. Bu dönemde bütçe gelirlerinin yaklaşık % 83'ü vergi gelirlerinden oluşuyordu. Dönem içinde vergi yükünün % 9 civarında olduğunu, bunun 1927-28 kuraklık yıllarında milli gelirin düşmesiyle % 11'e, çıktığını görüyoruz. Vergi idaresindeki aksaklıklar ve vergi sisteminin her geliri kapsayamamasından dolayı vergilerin gelir esnekliği de oldukça düşük kalınmıştır. 1926 yılında konulan Kazanç Vergisi ile Umumi İstihlak Vergisi, ülkenin gelişmişlik düzeyine uygun olmadığından daha basitleştirilmiştir.

Dünya bunalımının vergi sistemimiz üzerindeki ilk etkisi, Vergi yükünün % 13'lere çıkması şeklinde olmuştur. Bunun nedeni, bir yandan GSMH düşerken, devletin azalan vergi gelirlerini telafi için yeni vergiler koyması, bir yandan da vergilerin gelir esnekliğinin düşük olmasıdır. Gerçekten de, 1929-33 döneminde cari fiyatlarla GSMH % 44.9 oranında düşerken, genel bütçe gelirleri % 10 oranında düşmüş; canlanmanın görüldüğü 1935-38 döneminde GSMH % 44.7 artarken, bütçe gelirleri sadece % 31.4 oranında artmıştır. 1933 yılında verginin gelir esnekliğinin bir miktar yüksek oluşu, bu yıl da vergi gelirlerindeki düşüşün çok daha faz-

la olmasından kaynaklanmaktadır. 1930-38 döneminde bütçe gelirleri içinde vergilerin payı düşerken, sanayi planının etkisiyle, tekel gelirlerinin önemli kısmını oluşturduğu vergi dışı gelirlerle, iç borçlanma ve kredilerden oluşan özel gelir ve fonlar artmıştır.

Servet vergileri özellikle ağnam vergisini de içerdiğinden, aşarın kaldırılmasından sonra vergi gelirlerinin % 17-18'ini sağlamış; ancak buhran nedeniyle köylünün gelir seviyesinde düşmeler nedeniyle bu vergiler ödenemez hale gelmiş ve 1930'lann ikinci yarısında oranlarındaki indirimler ile birlikte bu oranı % 10'un altına düşmüştür. Vergi gelirlerinin % 60-70'i dış ticaret ve tüketim vergilerinden sağlanmıştır. Dolaylı vergilerin bu yüksek oranı nedeniyle vergi gelirlerinde istikrarsızlıklara yol açmıştır. Atatürk döneminde vergi yükü büyük ölçüde kentli işçi ve memur gibi sabit gelirliler üzerinde kalmıştır. Tarım kesiminin vergi yükü belirgin şekilde düşmüştür; bu kesim asıl tarım ürünleri fiyatlarının düşmesinden zarar görmüştür. Sanayi kesiminde vergilerin büyük kısmı kamu iktisadi kuruluşlarınca ödendiğinden özel sanayi kesiminin vergi yükünün de oldukça düşük kaldığını söyleyebiliriz.

Öncelikle tarım kesiminde, aşarın yerine geçmek üzere, toprak mahsullerinin demiryolu veya denizyolu ile pazarlanan kısmı üzerinden bir vasıtalı vergi alınması öngörülmüştür. Ayrıca ağnam vergisinin önce miktarı arttırılmış, ardından Sayım Vergisi adı altında yeniden düzenlenmiştir. Arazi ve Bina (Musakkafat) Vergilerinin de tahrir değerleri yükseltilmiştir. Tarım-dışı kesimde ise, dolaysız vergilerle ilgili olarak, 1926'da Temettü Vergisi kaldırılarak yerine Kazanç vergisi konmuştur. Bu verginin konusunu ticaret ve sanalla uğraşan gerçek ve tüzel kişilerin geliri oluştururken, vergi yükümlüleri beyannameye tabi ve beyannameye tabi olmayan yükümlüler şeklinde sınıflanıyordu.

Muhasebe kayıtlarının iyi tutulmamasının yarattığı sorunlar nedeniyle bu kanunda değişiklikler yapılmış; beyannameli yüküm-

lüler sadece şirketleri kapsayacak şekilde daraltılmıştır. Yine 1926'da servet transferlerinin vergilendirilmesi amacıyla Veraset ve İntikal Vergisi konmuş tur. Türkiye'de ilk dolaylı/tüketim vergisi, 1926'da konulan Umumi İstihlak Vergisi'dir. Çok sayıda malların salışı ile banka ve sigorta işlemlerinden % 2.5 oranında alınan vergi yayılı muamele vergisi niteliğinde idi. Günümüzdeki katma değer vergisinin bir ilk uygulaması olan bu vergi, tıpkı kazanç vergisi gibi, Türkiye'nin az gelişmiş yapısına uygun olmadığından ancak bir yıl uygulanabilmiş, 1927'de kaldırılarak yerine Muamele Vergisi konmuştur. Muamele vergisi, genel satış işlemleri-

ni değil, sadece imalatı vergilendiren toplu nitelikte bir vergiydi. Verginin konusu, motor gücünden yararlanan sınai işletmelerle banka ve sigortacılık faaliyetleri idi. 1926'da umumi istihlak vergisini tamamlamak üzere Eğlence ve Hususi istihlak Vergisi konmuşsa da bu vergi 1934'de kaldırılmıştır. Türkiye, Lozan Antlaşması gereği, 1929'a kadar eski 1916 gümrük tarifelerini uygulamış, ancak ilkin bu yıl yeni tarife uygulayabilmiştir. Bu nedenle, 1925- 1928 arasında bu verginin vergi hasılatı içindeki oranı giderek düşmüştür.

(Kaynak Turan YAY)

1923/1939 BÜTÇE GELİRLERİ VE VERGİLERİN DAĞILIMI TABLOSU

GENEL BÜTÇE GELİRLER

TAHSİLAT (%)

VERGİLERİN DAĞILIMI

YIL / VERGİ / VERGİ DIŞI / ÖZEL / VERGİ / VERGİLERİN GELİR SERVET TÜKETİM DIŞI TİC

	GELİR	GELİR	GELR./FONL.	YÜKÜ		GELİR ESNEKLİĞİ				
1923	86	12	2	10,0	-----	36,8	11,7	24,9	26,0	
1924	83	14	3	9,5	0,8	38,2	9,1	27,6	25,1	
1925	81	16	3	9,0	0,7	14,8	17,1	36,7	31,4	
1926	83	14	3	9,0	1,0	9,4	18,7	48,6	23,4	
1927	81	16	3	11,1	-----	9,9	15,7	56,2	18,3	
1928	82	14	4	11,0	0,9	8,9	14,4	54,4	22,4	
1929	82	14	4	8,8	-----	8,1	16,7	47,9	27,3	
1930	75	12	13	10,4	0,3	8,6	17,5	36,9	27,1	
1931	76	11	13	10,1	1,2	13,0	16,9	36,1	34,0	
1932	76	18	16	13,9	-----	22,3	14,2	36,7	26,8	
1933	78	6	16	13,7	7,7	22,2	14,2	35,8	27,8	
1934	60	19	21	11,8	-----	27,4	16,1	26,3	30,2	
1935	58	17	25	11,8	1,0	28,5	15,6	24,9	31,0	
1936	67	25	-----	10,8	-----	31,0	8,1	27,6	32,7	
1937	63	17	20	9,0	3,1	17,1	10,8	30,5	41,6	
1938	83	17	20	10,7	5,0	31,5	8,1	28,7	31,7	
1939	50	16	34	9,5	0,4	35,7	8,6	32,6	23,1	

KAYNAK/KORKMAZ 1982-VARCAN 1987 42-44 VE 60/6

Öz. Varlık Vergisi Kanunu, (VARLIK VERGİSİ)

Savaş ortamından dolayı artan bütçe masraflarına kaynak bulmak, enflasyon ve karaborsayı azaltmak, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları gidermek için 11 KASIM 1942.tarihinde çıkarılan kanundur.

Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunu olarak adlandırılmıştır. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vermek olarak ifade edilmiştir.

Memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde, ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçınacak kimseler hakkında bu kanun, bütün şiddetiyle uygulanacaktır denilmiştir.

Nüfus	İddiaya Göre Talep Edilen Varlık Vergisi Oranları
Ermeniler	%232
Yahudiler	%179
Rumlar	%156
Müslüman	%4,94

Bazı kaynaklarda sadece Müslümanlar için olduğu belirtilen düşük vergiler aslında büyük çiftçilerden alınmıştır ve yasada %5'i geçemeyeceği belirtilmiştir. 11 Kasım'da Varlık Vergisi kanunu TBMM'de hiç tartışılmadan kabul edildi. Kanun her il ve ilçe merkezinde kimin ne kadar vergi ödeyeceğini belirleyecek servet tespit komisyonları kurulmasını, komisyon kararlarının nihai ve kati olmasını, vergi ödeme süresinin 15 gün olmasını, 15 gün içinde tahakkuk eden vergiyi ödemeyenlerin mallarının haczedilerek icra yoluyla satılmasını, buna rağmen borcunu 1 ay içerisinde ödemeyen mükelleflerin bedeni kabiliyetlerine göre genel hizmetler ve belediye hizmetlerinde çalıştırılmasını öngörüyordu.

İstanbul'da kurulan üç komisyon tahakkuk eden vergi listelerini 18 Aralık 1942'de açıkladı. Tahakkuk eden vergilerin %87'si gayri müslim, %7'si müslim mükelleflere yük-

lenmişti. Geri kalan %6 değişik kalemlerde olup, bunların da çoğu gayri müslim azınlıklar ve ecnebidir. 4 Ocağa kadar vergisini ödemeyen mükelleflere birinci hafta için %1, sonraki haftalar için %2 gecikme zammı uygulanacağı ilan edildi.

Aralık 1942 ve Ocak 1943'te İstanbul'da gayri müslimlere ait binlerce taşınmaz mülk el değiştirdi. El değiştiren mülkler arasında İstiklal Caddesi'ndeki yapıların büyük bir kısmı bulunuyordu. Satılan mülklerin %67 kadarı Müslüman Türkler, %30 kadarı resmi kurum ve kuruluşlar tarafından alındı-21 Ocak 1943'ten itibaren İstanbul'da binlerce gayrimüslime ait ev ve işyerleri haczedilerek haraç mezat satıldı.

27 Ocak ile 3 Temmuz 1943 arasında, tümü gayri müslimlerden oluşan toplam 1229 kişi çalışmak üzere Erzurum Aşkale'ye yollandı. Sözlü anlatımlara göre bu kişilerin aileleri Aşkale'ye sürülenlerin "sağ dönmeyeceğine" inanıyordu. **Çalıştırılacaklara verilen ücretlerin yarısı** borçlarına mahsup edilmiştir. Yaşlılar, Kop geçidinde kar temizleme işinin ağırlığından dolayı Aşkale li köylülerden bazıları ile anlaşarak kendi yerlerine gençleri çalışmaya göndermişler. **Bunun karşılığında da onlara günlük ödeme yapmışlardır**-Sürgünlerden 900 kişi 8 Ağustos 1943'te yük vagonlarıyla Eskişehir Sivrihisar'a nakledildi.

9-13 Eylül 1943 tarihlerinde *New York Times* gazetesinde *Cyrus Sulzberger* imzasıyla Türkiye'deki Varlık Vergisi uygulamasını eleştiren bir dizi yazı çıktı. Bu yazılardan hemen sonra 17 Eylül'de toplanan TBMM, henüz tahsil edilmemiş olan Varlık Vergisi borçlarının silinmesine karar verdi. Aralık ayının ilk günlerinde Aşkale ve Sivrihisar sürgünleri yaklaşık on aylık esaretten sonra evlerine gönderildi. Çünkü o dönem II. Dünya Savaşı'nın kritik günleriydi ve Türkiye bu durumdan etkilenmek istememiştir.

VARLIK VERGİSİ...

Yasa metni/11 Kasım 1942

Cumhuriyet tarihinin tartışılan yasalarından biri olan "Varlık Vergisi", Şükrü Saraçoğ-

lu Hükûmeti tarafından 9 Kasım 1942'de TBMM'ye sevk edildi. Yasa, 11 Kasım'da Genel Kurul'da kabul edildi ve 12 Kasım 1942'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

17 Eylül 1943 tarih ve 4501 sayılı yasa ile bir kısım mükellefin vergi borçları silindi.

15 Mart 1944 tarih ve 4530 sayılı "Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun" ile o tarihe kadar tarh edilmiş, ancak tahsil edilememiş vergilerin silinmesiyle "Varlık Vergisi" uygulaması ortadan kalkmıştır.

114 bin 368 kişi Varlık Vergisi listesinde yer alırken bu kişilere toplam 465 milyon 384 bin 820 TL vergi getirildi. Listedekilerin yüzde 54'ü İstanbul'dan olurken bunlara toplam verginin yüzde 68'i kesildi. İstanbul'daki vergilerin yüzde 83'ü gayrimüslimlere kesildi. Varlık Vergisi'nden sonra 30 binden fazla Yahudi ve 20 binden fazla Rum Türkiye'yi terk etti.

1935 sayımında Türkiye nüfusuna oranı %1,98 olan gayri müslim azınlıklar, vergiden sonra başlayan göç nedeniyle 1945'te %1,56'ya ve 1955'te %1,08'e düştü.

Cumhuriyetimizin ilk yıllarından günümüze uygulanan vergilerden bazılarını yazımızda açıkladık. Bunların dışında genel anlamda bir listeleme yapacak olursak aşağıda isimlerini belirttiğimiz vergilerin bir kısmı kaldırılmış bir kısmı da günün koşullarına uyarlanarak, yada başka adlar ile günümüze kadar gelmektedir. Bazı vergiler içinde alt vergiler de bulunmaktadır.

1. Aşar Vergisi
2. Mahsulatı Arziye Vergisi
3. Hususi Ormanlar Resmi
4. Temettü Vergisi
5. Kazanç Vergisi
6. Tedarik Bedeli Nakdisi
7. Yol Mükellefiyeti Kanunu
8. Şose ve Köprüler Kanunu
9. Muafiyeti Askeriye Vergisi
10. Mükellefiyeti Nakliye Askeriye

11. Müecceliyeti Askeriye Vergisi
12. Askerlik Mükellefiyeti Kanunu
13. Harp Vergisi
14. Harp Kazançları Vergisi
15. Tedrisat-ı İptidaiye Vergisi, Mektep Vergisi, Maarif Vergisi
16. Maktu Vergi (Dolaysız vergilerle ilgili)
17. İktisadi Buhran Vergisi
18. Muvazene Vergisi
19. Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi
20. Toprak Mahsulleri Vergisi
21. Musakkafat Vergisi ve Bina Vergisi
22. Arazi Vergisi
23. Ağnam Resmi
24. Sayım Vergisi
25. Hayvanlar Vergisi
26. Varlık Vergisi
27. İstihlak Vergileri
28. Muamele Vergileri
29. Buğdayı Koruma Karşılığı Vergisi
30. Müdafaa Vergisi
31. Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi
32. Resimler ve Harçlar
33. İhracat Resmi
34. İhracat Vergisi-Gümrük Çıkış Vergisi
35. Hususi Otomobil Vergisi
36. İstihlak Vergileri
37. Nakliyat Vergisi
38. PTT Hizmetleri Vergisi
39. İthalde Alınan İstihsal Vergisi
40. Hazine Hissesi
41. Rıhtım Resmi
42. Mali Denge Vergisi
43. Gayrimenkul Kıymet Artış Vergisi
44. Taşıt Alım Vergisi
45. Akaryakıt Tüketim Vergisi

46. İşletme Vergisi
47. Ekonomik Denge Vergisi
48. Net Aktif Vergisi
49. Ek Gayrimenkul Vergisi
50. Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi
51. Belediye Gelirleri
52. Veraset ve İntikal Vergisi
53. Gümrük Vergisi
54. Gelir Vergisi
55. Kurumlar Vergisi
56. Katma Değer Vergisi
57. Damga Vergisi
58. Harçlar
59. Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
60. Özel Tüketim Vergisi
61. Özel İletişim Vergisi
62. Motorlu Taşıtlar Vergisi (Motorlu Kara Taşıtları Vergisi)
63. Emlak Vergisi
64. Şans Oyunları Vergisi

Not: Yukarıda ki inceleme esas olarak 1923-1946 yılları arasında ki önemli vergi konularını kapsamaktadır. 1946 sonrası bir diğer yazı konusu olarak ayrıca incelenecektir.